

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ ТА ІННОВАЦІЙ ШІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ

УДК 437.78

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-15.10>

ОКСАНА ЩЕРБАНЮК

завідувачка кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

доктор юридичних наук, професор

Вільнюського університету, Литва

o.shcherbanyuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-1307-2535

SCOPUS ID: 57217827953

Анотація. Механізм захисту авторських прав у Європі базується на гармонізованому правовому полі ЄС, яке поєднує високий рівень захисту правовласників з адаптацією до цифрового середовища, балансом інтересів користувачів та інновацій. Авторське право надає авторам виключні права на використання своїх оригінальних творів, включаючи їх відтворення, розповсюдження та поширення. Авторське право надається автоматично. Хоча на рівні ЄС немає єдиного авторського права, творці користуються захистом за національними законами 27 держав-членів ЄС і навіть далі.

Авторське право ЄС складається з 13 директив і 2 нормативних актів, які гармонізують основні права авторів, виконавців та інших. Встановлюючи гармонізовані стандарти, законодавство ЄС про авторське право зменшує національні розбіжності та забезпечує рівень захисту, необхідний для стимулювання творчості та інвестицій у творчість. Гармонізовані стандарти сприяють культурному різноманіттю та покращують доступ до цифрового контенту й послуг для споживачів і бізнесу по всій Європі.

Основні європейські стандарти формуються через низку директив та регламентів, а ключовим сучасним документом є Директива (ЄС) 2019/790 про авторське право та суміжні права на Єдиному цифровому ринку (DSM Directive / Директива про цифровий єдиний ринок). Законодавство Європейського Союзу про авторське право розроблено для гармонізації основних прав та встановлення спільних стандартів у державах-членах. Це забезпечує рівень захисту, який заохочує творчість та інвестиції, водночас підтримуючи культурне різноманіття та кращий доступ до цифрового контенту та послуг по всій Європі. Законодавство ЄС про авторське право включає директиви та нормативні акти, що охоплюють різні аспекти захисту авторських прав, такі як тривалість захисту, майнові права та моральні права. Закон також містить положення щодо здійснення та забезпечення дотримання авторського права, а також винятки та обмеження для захисту прав творців та споживачів.

Ключові слова: захист авторських прав, авторське право, механізми захисту авторських прав, інтелектуальна власність, верховенство права, штучний інтелект.

MECHANISMS FOR PROTECTION OF COPYRIGHT AND INNOVATIONS: EUROPEAN AND NATIONAL STANDARDS

UDC 437.78

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-15.10>

OKSANA SHCHERBANYUK

Head of the Department of Procedural Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Doctor of Law, Professor

Vilnius University, Lithuania

ORCID: 0000-0002-1307-2535

SCOPUS ID: 57217827953

Abstract. The mechanism for the protection of copyright in Europe is based on the harmonised EU legal framework, which combines a high level of protection for rights holders with adaptation to the digital environment and a balance between the interests of users and innovation. Copyright grants authors exclusive rights to use their original works, including their reproduction, distribution and communication. Copyright is

granted automatically. Although there is no single EU copyright, creators enjoy protection under the national laws of the 27 EU Member States and beyond.

EU copyright law consists of 13 directives and 2 regulations that harmonise the fundamental rights of authors, performers and others. By setting harmonised standards, EU copyright law reduces national differences and ensures the level of protection necessary to stimulate creativity and investment in creative works. Harmonised standards promote cultural diversity and improve access to digital content and services for consumers and businesses across Europe.

The main European standards are established through a series of directives and regulations, with the key current document being Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the Digital Single Market (DSM Directive). European Union copyright legislation is designed to harmonise fundamental rights and establish common standards across Member States. This provides a level of protection that encourages creativity and investment, whilst supporting cultural diversity and better access to digital content and services across Europe. EU copyright law comprises directives and regulations covering various aspects of copyright protection, such as the duration of protection, economic rights and moral rights. The law also contains provisions on the enforcement and enforcement of copyright, as well as exceptions and limitations to protect the rights of creators and consumers.

Key words: copyright protection, copyright, copyright protection mechanisms, intellectual property, rule of law, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Незважаючи на гармонізацію по всьому ЄС, рамки авторського права можуть відрізнятися від країни-члена. У цьому контексті інтерактивна карта авторського права в Європі допомагає користувачам досліджувати та порівнювати національні системи авторського права, надаючи ключову інформацію про законодавство, установи, реєстри авторських прав, управління правами, надання юридичного контенту тощо.

Цифрові інновації ставлять авторське право на випробування. Це робить створення, повторне використання або автоматичну генерацію контенту та поширення контенту по всьому світу простішим, ніж будь-коли. Чи ви творець, чи користувач творчих творів, важливо розуміти, як захищати та поважати авторське право. Це також означає, що нам потрібно впроваджувати інновації та шукати способи максимально ефективно використовувати авторське право у цифровому світі.

Європейська комісія вирішила розпочати процедуру порушення, надіславши листа з офіційним повідомленням до Словенії (INFR(2025)4023) для правильного застосування Директиви про гармонізацію певних аспектів авторського права та пов'язаних прав в інформаційному суспільстві та Директиви про управління колективними правами [8]. Авторське право ЄС передбачає виключне право авторів дозволяти або забороняти поширення своїх творів із громадськістю. Це включає вибір авторів реалізувати свої права індивідуально або довірити або передати управління всіма або частинами організації колективного управління або незалежних управлінських структур. Однак за словенським законодавством автори не мають іншого вибору, окрім як залишити управління своїм правом на колективну організацію. Це призводить до позбавлення автора виключних прав і конфліктів зі свободою правовласників відмовлятися від колективного управління, гарантованої законодавством ЄС. Система обов'язкового колективного управління, передбачена словенським законодавством, є обмеженням прав, визначених у Директивах. Тому Комісія надсилає листа з офіційним повідомленням до Словенії, яка тепер має два місяці на відповідь на аргументи, висунуті Комісією. У разі відсутності задовільної відповіді Комісія може вирішити надіслати обґрунтовану думку до Словенії.

Авторське право є важливим елементом культурного розвитку, оскільки воно дозволяє творцям отримувати визнання та винагороду за свою роботу. Це також важлива економічна проблема для культурних індустрій (кіно, музика, видавництво тощо). Авторське право захищає інтереси авторів, а також правовласників (видавців, продюсерів тощо), що сприяє економічній динаміці сектору. Головний виклик захисту авторського права полягає в тому, щоб автори могли й надалі впроваджувати інновації та збагачувати нашу культурну спадщину, отримуючи справедливую оплату за свою роботу. Однак із появою цифрових технологій та Інтернету виклики, пов'язані із захистом творів, зросли: піратство, підробка, несанкціоноване використання тощо. Національне та міжнародне законодавство має адаптуватися, щоб реагувати на ці нові проблеми.

Захист авторського права базується на кількох рівнях законодавства: національному, регіональному (наприклад, Європейському Союзу) та міжнародному. У Франції Кодекс інтелектуальної

власності регулює авторське право та пов'язані права [7]. Зокрема, він передбачає моральне право (невідчужуване і нерозписуване) та патримоніальне право (передаване) для авторів.

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, прийнята в 1886 році, є ключовою міжнародною угодою, яка забезпечує основу для охорони літературних і художніх творів [2]. Вона базується на трьох основних принципах і містить положення, що забезпечують мінімальний захист для творців, включаючи авторів, музикантів, поетів і художників. Конвенція дозволяє творцям контролювати, як, ким і на яких умовах використовуються їхні твори. Вона базується на принципі, що захист існує з моменту «фіксації» твору, тобто його написання або запис на фізичному носії, і автор автоматично отримує право на всі авторські права на твір і будь-які похідні твори, якщо автор прямо не відмовиться від них або термін дії авторського права не закінчиться. Бернську конвенцію ратифікували 182 держави зі 195 країн, і вона вимагає, щоб країни визнавали права, що належать громадянам усіх інших сторін конвенції.

Конвенція спирається на поняття «країни походження». Часто визначення країни походження є простим: коли твір опубліковано в країні-учасниці і ніде більше, це є країна походження. Однак, згідно зі статтею 5(4), коли твір опубліковано «одночасно» («протягом 30 днів») у кількох країнах-учасницях, країна з найкоротшим терміном захисту визначається як країна походження.

В епоху Інтернету необмежена публікація онлайн може вважатися публікацією в кожній юрисдикції світу з достатнім підключенням до Інтернету. Незрозуміло, що це може означати для визначення «країни походження». У справі *Kernel проти Mosley* (2011) суд США «дійшов висновку, що твір, створений за межами Сполучених Штатів, завантажений в Австралії та належить компанії, зареєстрованій у Фінляндії, тим не менш, є твором США в силу його публікації онлайн». Однак інші суди США в подібних ситуаціях дійшли інших висновків, наприклад, *Hakan Moberg проти 33T LLC* (2009). Питання визначення країни походження для цифрової публікації залишається предметом суперечок також серед науковців-юристів.

Ірландське законодавство відрізняється від континентальних правових систем тим, що воно включає спеціальне авторське право на офіційні тексти, подібне до англійського права. Ірландська правова база, що регулює авторське право на офіційні тексти, а саме тексти, прийняті урядом Ірландії та його агентами, а також тексти, прийняті двома палатами ірландського законодавчого органу (*Oireachtas*), міститься в Розділі 19 Закону 2000 року [4]. Положення цього розділу передбачають, що акти уряду та законодавчого органу захищені спеціальними авторськими правами: відповідно, урядовим авторським правом та парламентським авторським правом. Ці права дійсні протягом 50 років з кінця року, в якому закон або текст було прийнято. Судові рішення також захищені авторським правом, яке належить судам в цілому.

Оскільки технічні стандарти не походять від уряду чи парламенту, вони не захищені урядовим чи парламентським авторським правом. Стандартизація більшості продуктів та послуг є добровільним процесом, а технічні стандарти встановлюються відповідним органом. Однак ці стандарти можуть бути згодом прийняті через офіційні тексти, тобто через нормативний акт, і таким чином набути обов'язкової сили. Якби ці технічні стандарти були повністю включені до нормативного акту, оприлюднення зазначеного акту передбачало б публікацію цих стандартів, але з урахуванням урядового авторського права. Однак на практиці, коли технічні стандарти вважаються обов'язковими до виконання нормативним актом, до закону включаються лише посилання та назви стандартів [9]. Ці нормативні акти, які роблять технічні стандарти обов'язковими, діють за допомогою методу перехресних посилань.

Захист авторського права в Європі (Європейський Союз) у 2026 році базується на гармонізованому правовому полі, яке поєднує класичні принципи авторського права з адаптацією до цифрового світу та штучного інтелекту (ШІ). Основний захист залишається високим, але активно еволюціонує під впливом генеративного ШІ.

У 2024 році Вища рада з літературної та художньої власності (CSPLA) опублікувала ключовий звіт щодо впровадження Закону про штучний інтелект – європейського регламенту, спрямованого на регулювання штучного інтелекту. Цей звіт підкреслює ключову проблему узгодження технологічних інновацій із захистом авторського права в час, коли моделі генеративного штучного інтелекту (ШІ) зазвичай використовують захищені твори поза європейською територією [3].

З метою захисту походження наших даних та їхніх творців у європейському масштабі, France Digitale [5], французька організація, що об'єднує інвесторів і стартапи та захищає інновації у Франції та Європі, опублікувала дослідження з пропозицією рішень, спрямованих на створення збалансованої, виграшної для всієї системи, яка захищає права творців і європейських даних, підтримуючи інновації в ШІ.

По-перше, на тлі зростаючого використання генеративних моделей ШІ, які часто базуються на даних, зібраних онлайн, особливо через скрапінг, France Digitale пропонує систему фіксованої оплати для правовласників, яка зосереджується на балансі між інноваціями в штучному інтелекті та захистом авторських прав. Ідея полягає в створенні системи, де постачальники моделей ШІ платили б правовласникам певну суму кожного разу, коли їхні захищені роботи використовуються для навчання цих моделей, особливо якщо створені продукти нагадують ці роботи. Натхненна механізмом приватного копіювання, ця модель могла б принести значний дохід творцям, розвиваючи підхід, який уже визнаний на міжнародному рівні. Нарешті, дослідження France Digitale рекомендує конструктивний діалог між індустріями ШІ та креативними секторами для встановлення справедливого розподілу вигод від цих даних.

По-друге, France Digitale зазначає, що доступ до якісних даних, які часто не є публічно доступними, є серйозним викликом для розробників ШІ. Пропозиція передбачає рівний доступ до захищених робіт на розумних, чесних і недискримінаційних умовах. Щоб забезпечити справедливе та доступне використання, метою є запровадження диференційованих тарифів. Ці тарифи враховуватимуть економічну цінність даних відповідно до їх використання, надаючи гнучкість авторам. Крім того, пакетні пропозиції можуть спростити процедури та знизити витрати, водночас забезпечуючи адекватну винагороду для правовласників.

Для забезпечення належного впровадження таких практик важливо враховувати різноманітну законодавчу базу та постійно змінювані технологічні інновації. З юридичної точки зору застосування таких рішень має гармонізуватися з чинним законодавством (Європейська директива про авторське право) і відповідати вимогам міжнародних рамок (таких як ВОІВ) без конфлікту з ними. Ще одним викликом є точне визначення правовласників для забезпечення справедливої винагороди, що створює технічні проблеми, особливо враховуючи, що авторське право та регулювання використання даних суттєво відрізняються від країни до країни, що ускладнює одноманітне застосування цих механізмів. Нарешті, ці пропозиції мають враховувати стрімку еволюцію штучного інтелекту. Постійні технологічні досягнення вимагають швидких і регулярних коригувань регуляторної бази, щоб запобігти застаріленню цих рішень. Здатність адаптуватися до цих динамік буде вирішальною для забезпечення балансу між інноваціями та захистом прав європейських правовласників.

У липні 2025 року Європарламент оприлюднив аналіз, що стосується відбитку генеративного штучного інтелекту (GenAI) на законодавстві ЄС у сфері авторського права. Цей звіт, розроблений на замовлення Комітету у справах юристів (JURI), акцентує увагу на суттєвих проблемах для вже існуючої нормативної бази, зокрема Директиви CDSM (2019/790), які виникають через застосування об'єктів авторського права у процесі тренування моделей ШІ [6].

У світі вже склалися варіативні підходи до регулювання TDM (Translation and Digitization Management – припущений контекст або збережений акронім), кожна з яких має свої переваги та недоліки. Здійснивши зіставний розбір цих систем, можна виокремити низку важливих висновків, які можуть слугувати фундаментом для модернізації політики Європейського Союзу, що наразі має мету створити актуальну, технологічно гнучку та юридично вивірену структуру.

ЄС опинився на роздоріжжі: або ж пустити розвиток на самочинний перебіг, або, навпаки, запровадити узгоджену, послідовну реформаторську діяльність, спрямовану на те, щоб: підсилити чіткість правової бази та гармонізувати компроміс між стимулюванням інновацій та охороною авторських здобутків; забезпечити ефективний інституційний моніторинг разом із дієвими важелями управління; зберегти багатогранність мовного та культурного ландшафту об'єднання; сприяти прогресу інноваційних рішень, дотримуючись при цьому правових засад авторів та загальносуспільних потреб.

З серпня 2025 року в ЄС діють нові прозорі правила щодо діяльності розробників ШІ: обов'язкове розкриття джерел навчання моделей, створення реєстрів моделей з високим впливом, суворіші умови для GPAI (General Purpose AI). Законодавство ЄС впроваджує перші в світі спеціальні Кодекси

та механізми зменшення регуляторного навантаження для добросовісних розробників, які підписують етичний кодекс. Україна вже пройшла низку раундів узгодження своїх норм у сфері авторського права з ЄС, повністю інтегрує директиву DSM (Digital Single Market) та аналізує європейський досвід щодо text and data mining. Однак, прогалини залишаються: питання AI-generated content, баланс інтересів авторів та бізнесу ще не врегульовані остаточно [1]. Поточні виклики та можливості, які створює розвиток ШІ, вимагають реформ: визнання або невизнання авторства ШІ та формування sui generis-правового режиму для цифрових творів, згенерованих ШІ; розширення списку винятків для машинного навчання – на зразок європейських текстово-датових (TDM) моделей; чіткий розподіл відповідальності між розробниками ПЗ, кінцевими користувачами та підприємствами, які комерціалізують ШІ-контент. Особливо актуальним є впровадження інструментів маркування ШІ-контенту, механізмів захисту від автоматизованого плагіату та створення страхових фондів для покриття потенційних збитків від діяльності самонавчальних моделей. Зміни неминучі – вже найближчими роками очікується ухвалення спеціальних законів «про штучний інтелект» із розгалуженими нормами для ринку цифрової творчості.

Таким чином, становлення авторських прав у Європейському Союзі відбувалося невіддільно від європейських прав інтелектуальної власності, які, зі свого боку, зазнали впливу як міжнародного права, так і специфіки правового регулювання інтелектуальної власності у країнах-членах ЄС. Основні засади правового регулювання авторського права ЄС були закладені у засновницьких договорах. На ранніх етапах вони не містили чітких установок щодо правового регулювання, однак передбачали необхідність захисту інтелектуальної власності, особливо у сфері торгівлі культурними та аудіовізуальними послугами. Якщо засновницькі договори могли зашкодити культурному та мовному різноманіттю Союзу, Рада отримувала повноваження врегульовувати ці питання шляхом ухвалення відповідних директив. Це включало визначення юрисдикції Суду ЄС у спорах щодо застосування актів, ухвалених на підставі засновницьких договорів, які створюють європейські права інтелектуальної власності. Згодом регулювання різноманітних сторін прав інтелектуальної власності, включно з авторським правом, було відображено у численних директивах Європейського парламенту та Ради. Багато з цих директив були імplementовані до правової системи України у формі законів та інших правових актів. Проте динамічний розвиток інформаційного суспільства та прагнення до повної інтеграції з ЄС зумовлюють необхідність подальшої поступової гармонізації українського законодавства з європейським правом інтелектуальної власності.

Сфера захисту інтелектуальної власності зазнає неминучих змін через прогрес у сфері штучного інтелекту. Значна частина творців, митців та виконавців висловлює занепокоєння тим, що генеративні моделі тренуються на матеріалах, які можуть бути об'єктами авторського права. Хоча розробники ШІ часто апелюють до концепції "добросовісного використання", чітких меж для неї не встановлено, і юридична спільнота досі не визначилась, як саме цей принцип застосовується до індустрії штучного інтелекту. Додатковою проблемою є складність доведення фактів порушень, що суттєво ускладнює притягнення бізнесу до відповідальності.

Зважаючи на усі переваги, які несе застосування передових генеративних ШІ-моделей, малоімовірно, що навіть підтверджені випадки порушення авторських прав з боку творців ПЗ призведуть до скасування чи заборони певної моделі. Натомість, законодавчі органи схиляються до регулювання ситуації шляхом посилення вимог щодо відкритості та підзвітності, аби краще розуміти, які саме набори даних були використані для навчання систем. Проте, запровадження більш суворих зобов'язань може зустріти серйозний спротив від розробників, які прагнуть зберегти комерційну таємницю компанії та підтримувати інноваційний темп у розвитку своїх ШІ-технологій.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Ясько І. Авторське право в епоху ШІ. URL: <https://uk-winner.com/avtorske-pravo-shtuchnyi-intelekt/>
2. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works URL: <https://www.wipo.int/en/web/treaties/ip/berne/index>
3. Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique (CSPLA) URL: <https://www.culture.gouv.fr/nous-connaître/organisation-du-ministère/conseil-supérieur-de-la-propriété-littéraire-et-artistique-cspla>
4. Copyright and Related Rights Act, 2000 URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2000/act/28/enacted/en/html>
5. France Digitale URL: <https://francedigitale.org/en>

6. Generative AI and Copyright - Training, Creation, Regulation, 2025. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU\(2025\)774095_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU(2025)774095_EN.pdf)
7. Gomes S. Protéger les droits d’auteur: les enjeux et les mécanismes juridiques, 2024. URL: <https://www.info-justice.fr/protéger-les-droits-dauteur-les-enjeux-et-les-mecanismes-juridiques/>
8. La Commission demande à la Slovénie de se conformer aux règles de l’UE en matière de droit d’auteur. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/fr/news/commission-calls-slovenia-comply-eu-copyright-rules>
9. Standards referenced in Statutory Instruments URL: <https://www.nsai.ie/standards/supporting-standards/standards-referenced-in-statutory-instruments/>

REFERENCES

1. Yasko, I. Avtorske pravo v epokhu ShI. Retrieved from: <https://uk-winner.com/avtorske-pravo-shtuchnyi-intelekt/> [in Ukrainian].
2. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works Retrieved from: <https://www.wipo.int/en/web/treaties/ip/berne/index>
3. Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique (CSPLA) Retrieved from: <https://www.culture.gouv.fr/nous-connaître/organisation-du-ministère/conseil-supérieur-de-la-propriété-littéraire-et-artistique-cspla>
4. Copyright and Related Rights Act, 2000 Retrieved from: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2000/act/28/enacted/en/html>
5. France Digitale Retrieved from: <https://francedigitale.org/en>
6. Generative AI and Copyright - Training, Creation, Regulation, 2025. Retrieved from: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU\(2025\)774095_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU(2025)774095_EN.pdf)
7. Gomes, S. (2024). Protéger les droits dauteur: les enjeux et les mécanismes juridiques, Retrieved from: <https://www.info-justice.fr/protéger-les-droits-dauteur-les-enjeux-et-les-mecanismes-juridiques/>
8. La Commission demande à la Slovénie de se conformer aux règles de l’UE en matière de droit dauteur. Retrieved from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/fr/news/commission-calls-slovenia-comply-eu-copyright-rules>
9. Standards referenced in Statutory Instruments Retrieved from: <https://www.nsai.ie/standards/supporting-standards/standards-referenced-in-statutory-instruments/>

Дата першого надходження статті до видання: 22.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025